

Nr 325

Av herr Ohlin m. fl., om åtgärder i syfte att öka universitetens och högskolornas kapacitet.

Icke minst under tiden efter kriget har det allmänna påtagit sig nya arbetsområden eller vidgat omfattningen av uppgifter, vilka redan tidigare bedömts såsom en angelägenhet för stat och/eller kommun. Till de områden, som i dessa sammanhang kunna nämnas, hör statens affärsdrivande verk, skolväsendet, socialpolitikens olika grenar och den allmänna statliga och kommunala förvaltningsapparaten. Denna utveckling kan icke sägas vara slutförd. Enhetskolan enligt av riksdagen antagna riktlinjer pågår sålunda alltjämt som en försöksverksamhet och tidpunkten för dess fulla utbyggnad kan ännu icke fixeras. I den mån, som det allmännas engagemang i övriga nämnda verksamheter speglar inkomstutveckling samt allmänna produktions- och befolkningsförhållanden under efterkrigstiden torde icke heller utvecklingen av detta engagemang kunna förutsättas gå i riktning mot en minskad intensitet i och sänkt standard av de tjänster, som det allmänna på antytt sätt ställer till medborgarnas förfogande. Tvärtom torde på en rad områden en ökad insats från det allmännas sida bli erforderlig — alla är överens om att exempelvis sjukvården uppvisar en betydande eftersläpning och ingen torde bestrida, att en fortsatt ökad produktion kommer att ställa ökade krav på t. ex. våra kommunikationsmedel. Även den privata sektorn torde ha att möta till sin natur likartade problem. Enskild verksamhet utgör på några områden en stark konkurrent om arbetskraften till den offentliga verksamheten. Efterfrågan på välkvalificerad teknisk och förvaltande personal från det enskilda näringslivets olika grenar är betydande. Någon minskning därvidlag torde icke vara att vänta. Tvärtom synes produktionsutvecklingen inom såväl handel som industri liksom övriga faktorer, som där kunna påverka arbetskraftsbehovets strukturering, peka mot en intensifierad efterfrågan av utbildad personal. I viss utsträckning torde det därvidlag närmast vara fråga om att tillgodose ett ökat behov av yrkesutbildad personal. Men även och framför allt torde denna utveckling kräva ett betydande tillskott av personal med högre utbildning. Några mått för detta behov torde vara svårt att få fram. Till skillnad från offentlig verksamhet brukar ju icke den enskilda verksamheten uppställa sådana behörighetskrav, som kan underlätta en prognos för behovet av arbetskraft med högre utbildning. Inte heller synes detta behov kunna mätas med

hjälp av produktionens eller produktionsökningens omfattning. Likväl torde det vara obestridligt och allmänt erkänt, att ett lands produktionsförmåga i hög grad är beroende av dess tillgång på arbetskraft med t. ex. teknisk och ekonomisk utbildning. Så är fallet med även vårt land. Till våra väsentligaste produktiva resurser hör också teknikerna och företagsekonomerna. För att vårt näringsliv även i framtiden skall kunna väl hävda sig i konkurrensen med utlandet är det av icke ringa betydelse att vi kan vidmakthålla den standard, som vi även när det gäller den högre utbildade personalen uppnått. Denna målsättning innebär — om hänsyn tages till den fortgående rationaliseringen även av enskild verksamhet — väsentligt ökade behov av högre utbildning också för det enskilda näringslivets folk. För detta behov torde det vara svårare att ge en lika säker bedömning som för motsvarande behov inom den allmänna sektorn, men att ett analogt behov där föreligger — olika inom olika områden — torde icke bestridas.

Redan nu är bristen på vissa områden berörande både offentlig och enskild verksamhet påtaglig. Antalet naturvetare har icke stigit i den takt, som varit önskvärd. Behovet av lärare har bl. a. därför icke kunnat tillgodoses i den utsträckning som med hänsyn till både det nya som sker inom skolans organisation och det starkt stigande barnantalet varit erforderligt. När det gäller arkitekter har helt nyligen en betydande eftersläpning påtalats, som i negativ riktning torde påverka både produktion och kostnader på vissa investeringsområden.

Enligt vår uppfattning berör dessa arbetsmarknadsfrågor ett centralt problem. Frågan om våra möjligheter att förverkliga riksdagens beslut om reformer på olika områden är direkt beroende av om den arbetskraft som i dessa beslut förutsättes verkligen finns tillgänglig. Även när det gäller den enskilda sektorns skilda behov av vid universitet och högskolor utbildad arbetskraft är det angeläget med hänsyn till utvecklingen av vår allmänna standard, att dessa behov kunna tillgodoses.

I folkpartimotion nr II: 228 av hr Carlström m. fl. till 1949 års riksdag underströks vikten av att dessa problem från statsmakternas sida i tid beaktades. Därvid pekades särskilt på det växande behovet av läkare, tandläkare, övrig sjukvårdspersonal samt lärare men likaså underströks att ianspråktagandet av våra relativt tilltagande arbetsresurser för administrativa och därmed jämställda uppgifter naturligtvis icke finge gå så långt, att tillgången av arbetskraft i produktionslivet otillbörligen beskärdes. De utbildningsproblem och behov av ökade utbildningsmöjligheter, som även här uppträda, betonades.

Sedermera tillsatte den 28 april 1949 socialministern särskilda sakkunniga, 1949 års arbetskraftsutredning, med uppdrag att verkställa utredning främst angående behovet av arbetskraft inom statlig och kommunal verksamhet. Tyvärr har denna utredning dragit ut på tiden på ett sätt, som

inte vittnar om tillräcklig insikt på bestämmande håll om frågans vikt. Enligt vad som förspors kommer de sakkunniga att inom en nära framtid redovisa sitt uppdrag. Det är att förmoda att därvid en överblick ges av de krav den närmaste utvecklingen på ifrågavarande områden kan komma att ställa, även när det gäller arbetskraft med högre utbildning. Vid konferensen på Harpsund har vissa siffror lämnats om de ökade behoven av särskilt läkare fram till år 1965. Icke heller osannolikt är att inom allmän förvaltning och i statens affärsdrivande verk pågående rationalisering på längre sikt innebär en förändring av arbetskraftens struktur med totalt sjunkande arbetskraftsbehov men ett stegrat behov av väl utbildad särskilt teknisk personal. En kritisk situation har redan uppstått på grund av arkitektbristen, som i det föregående redan understrukits. Även där torde ett väsentligt ökat behov komma att uppträda.

Anledningen till att vi velat erinra om dessa sålunda kända förhållanden är att de krav på den högre utbildningens område, som följer av dem, blott i ringa utsträckning synes beaktade. Om vi önskar tillgodose vårt arbetskraftsbehov när det gäller den högre utbildade personalen i offentlig och enskild tjänst måste vi tillse, att vi har de erforderliga resurserna för att utbilda ifrågavarande personal. Dessa resurser synes i betydande utsträckning saknas.

I en till Konungen av Sveriges förenade studentkårer den 25 november 1954 ingiven underdånig framställning har eftersläpningen i fråga om den högre utbildningen påtalats. SFS redovisar i sammanhanget en utredning rörande de personella undervisningsresursernas utveckling i förhållande till antalet studerande vid olika fakulteter och högskolor under perioden 1938—1953. Som denna utredning visar är ökningen av antalet lärarkrafter inom viktiga områden mindre än ökningen av antalet studerande.

»Sålunda har antalet professorer vid rikets fyra humanistiska fakulteter ökat med 30 % sedan 1938 och med 23 % sedan 1946, medan antalet studerande ökat med 103 resp. 88 %. Vid de tre matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna är antalet professorer nu 21 % högre än 1938 och 12 % högre än 1946, medan antalet studerande ökat med 144 % sedan 1938 och 42 % sedan 1946. Att döma av en mera stickprovsmässig undersökning, som gjorts beträffande filosofiska fakulteten i Lund, synes denna utveckling mot ett allt större antal studenter per akademisk lärare ha fortgått utan egentliga avbrott alltsedan sekelskiftet.

Om man i stället för professorer räknar hela antalet lärartjänster med full tjänstgöring, finner man att ökningen av antalet lärare vid de humanistiska fakulteterna sedan 1946 varit 55 %, medan antalet studerande ökat med 88 %, och att antalet lärare vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna ökat med 35 %, medan antalet studerande under samma tid ökat med 42 %. Medan man 1938 kunde räkna med 42,7 studerande per

professor inom de humanistiska fakulteterna, var motsvarande siffra 1946 43,5 och 1933 66,6. Antalet studerande per akademisk lärare var 1946 bland humanisterna 22,1 och 1953 26,8. Inom de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna var antalet studerande per professor 1938 19,8 mot 31,4 år 1946 och 40,0 1953; antalet studerande per akademisk lärare var vid de två senare tidpunkterna 13,2 resp. 13,8.

Vid de medicinska fakulteterna och vid högskolorna under jordbruksdepartementet har förhållandet mellan antalet lärare och antalet studerande något förbättrats sedan 1946, medan läget är ungefär oförändrat vid de tekniska högskolorna. För såväl de medicinska fakulteterna som de tekniska högskolorna gäller emellertid att en klar försämring inträtt sedan 1948; vid Chalmers tekniska högskola är denna försämring så pass markerad, att antalet studerande per lärare där stigit med drygt 30 %. Vid Stockholms högskolas humanistiska fakultet har antalet studerande per akademisk lärare också stigit med ungefär 30 %, medan motsvarande siffror för medicinska fakulteten i Uppsala och de matematisk-naturvetenskapliga sektionerna i Uppsala och Lund ligger mellan 20 och 25 %. Vid de humanistiska sektionerna i Uppsala och Lund har studentantalet under de senaste fem åren stigit så kraftigt, att antalet studenter per akademisk lärare höstterminen 1953 var 50 resp. 70 % högre än 'upprustningsåret' 1948.

Vid de juridiska fakulteterna är de personella undervisningsresurserna icke fullt så otillräckliga i förhållande till antalet studerande som 1946 och 1948, men detta beror till viss del på att antalet studerande här stagnerat eller sjunkit, och vidare är att märka att antalet studenter per akademisk lärare vid de juridiska fakulteterna fortfarande ligger ojämförligt högre än vid någon annan av rikets fakulteter eller högskolor med undantag för den humanistiska fakulteten vid Stockholms högskola.

Den enda studieriktning där undervisningsresurserna i förhållande till antalet studenter förbättrats sedan 1940-talet är de teologiska fakulteterna, där antalet studenter per akademisk lärare sjunkit från 18,5 år 1946 till 11,5 år 1953 i Uppsala och 18,5 år 1946 till 8,8 år 1953 i Lund.»

Denna utveckling är oroväckande. Utbildningsmöjligheterna intar en nyckelposition, när det gäller hela vår föreliggande arbetskraftsproblem. Ett otillräckligt antal lärarkrafter vid universiteten betyder ett otillräckligt antal utbildningsmöjligheter. Detta medför i sin tur en brist på lärare vid skolans högre stadier, vilket i sin tur påverkar våra möjligheter att förse universitet och högskolor med elever. Det otillräckliga antalet lärarkrafter har medfört att utbildningen vid vissa av våra högskolor har måst förses med spärrar. På andra områden har det otillräckliga lärarantalet inneburit en sänkt undervisningsstandard med en åtföljande förlängning av studietiden för studenterna. Ingen av dessa vägar är önskvärd. På något längre sikt torde båda — mot bakgrund av vad vi i det föregående anfört — medföra arbetskraftsproblem som är så svårartade att de skulle innebära ett allvarligt hot

såväl mot vår materiella som andliga standard. Den enda utvägen ur denna svårighet synes vara att de högre utbildningsanstalterna erhåller väsentligt ökade resurser.

De förbättringar som under åttonde huvudtiteln äskats, hälsar vi med tillfredsställelse. Vi vill dock understryka, att dessa förbättringar är att uppfatta som begränsade åtgärder, vilka blott i ringa mån kan sägas påverka lösningen av här resta problem.

Nödvändigt är att även detta utbildningsproblem på något längre sikt upptas till behandling. I anslutning till att prognosutredningen framlägger sitt betänkande är det därför angeläget, att våra utbildningsresurser på här aktuella områden göres till föremål för en snabb översyn. Därvid bör målsättningen vara att möjliggöra att spärrarna till den högre undervisningen slopas, så att studenter med erforderliga kvalifikationer kan fortsätta en önskad utbildning utan hinder av högskolornas och universitetens bristande resurser. Vidare bör en sådan översyn syfta till att åstadkomma en tillfredsställande undervisningsstandard, så att icke studietiden onödigtvis förlänges för de studerande, varvid det starkt växande studentantalet beaktas. Slutligen bör härvid hänsyn tas till de växande behov till högre utbildning som följer med samhällsutvecklingens krav.

Med stöd av det anförda får vi hemställa,

att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t anhålla om en snabb översyn av den högre utbildningen i syfte att öka våra universitets och högskolors kapacitet med hänsyn till rådande allvarliga brist och i takt med krav som ett växande behov kan väntas ställa på dem.

Stockholm den 26 januari 1955

Bertil Ohlin

Wald. Svensson

Ragnhild Sandström

O. Malmberg

Per A. Johnsson
i Kastanjegården

Filip Kristensson
Osby

Bertil v. Friesen

Manne Ståhl